

Meten van sociale status in de jaren negentig

De sociale status van niet-werkenden nader bepaald

B.F.M. Bakker*

Summary

Measuring social status in the nineties. Decided in the social status of the non-working

In this article I present a classification of social status in which: (1) the non-working are divided according to their attachment to the labour market and the most important type of activity, (2) these categories and occupations are scaled on a social distance scale, and (3) men and women are scaled separately. The social distance scale is based on the Weberian idea that social status is expressed by the fact that a certain life-style is expected from those who wish to belong to a specific social group. Linked with these expectations are restrictions on social intercourse, which become visible in marriage patterns. The social distances between occupations and categories of the non-working are determined by the resemblance in marriage patterns. Data on the 70,805 couples in the CBS 1985 Labour Force Survey were analyzed with the use of correspondence analysis. It is shown that the social status of the non-working is diverse. Disabled and jobless men, and disabled women who do not seek work have a low social status, while pupils and students have a high social status.

1. Enkele problemen in de studie van de sociale stratificatie

Levenskansen en levensstijlen zijn in de Nederlandse zowel als in de andere sa-

* B.F.M. Bakker is werkzaam bij het Centraal Bureau voor de Statistiek, hoofdafdeling Sociale Rekeningen. Dit artikel is een sterk gewijzigde versie van een paper gepresenteerd op de Nederlands Vlaamse Studiedagen voor Sociologen en Antropologen, Antwerpen 1988. De auteur dankt Jaap Dronkers, Jan Jonker, Marion Meesters en de leden van de werkgroep Sociale Stratificatie en Mobiliteit voor hun commentaar, en Abby Israels voor de hulp bij het analyseren van de gegevens. Dit artikel is op persoonlijke titel geschreven en geeft als zodanig geen opvattingen of keuzen van het CBS weer.

menlevingen ongelijk verdeeld. Deze ongelijke verdeling wordt veelal verklaard vanuit verschillen in opleiding, beroep en inkomen. Het beroep heeft daarbij een meerdimensionale betekenis. Het staat enerzijds voor de economische positie, en anderzijds voor de sociale status van diegene die het beroep uitoefent. Het gebruik van het beroep als verklaringsgrond voor levenskansen en levensstijlen brengt in de praktijk de nodige problemen met zich mee. Een van de meest op de voorgrond tredende problemen is op welke wijze niet-werkenden in de classificatie ondergebracht dienen te worden. Volgens de Enquête Beroepsbevolking, zoals die in 1989 door het CBS is ingesteld, is slechts 60% van de bevolking van 15-64 jaar werkzaam (CBS, 1990, p. 23), en kan dus ongeveer 40% niet op grond van het eigen beroep worden geclassificeerd. In dit artikel wordt dit probleem uitgewerkt, en wordt een sociale afstandsschaal gepresenteerd waarin verschillende groepen niet-werkenden op grond van hun relatie tot de arbeidsmarkt een positie in de sociale rangorde krijgen toegekend. De sociale afstandsschaal kan gebruikt worden ter karakterisering van de sociale status van werkenden en niet-werkenden, en kan als doel- of achtergrondvariabele voor sociale status worden gebruikt. De afkorting die wordt gebruikt is 'SAS'.

Het bepalen van de sociale status van verschillende groepen niet-werkenden is mede interessant in het licht van de discussie over de tweedeling in de samenleving, waarin getwist wordt over de levenskansen en levensstijl van werkenden en niet-werkenden. In het empirisch onderzoek naar de vermeende tweedeling wordt een goed meetinstrument om de sociale status van niet-werkenden te bepalen nodig. Meestal wordt een vergelijking gemaakt van werkenden en uitkeringsgerechtigden die steeds op verschillende wijze worden gedefinieerd. Deze definities dragen een sterk ad hoc karakter, en worden veelal niet ondersteund door theoretische argumenten. Bovendien wordt binnen deze verschillende zeer grove categorieën geen onderscheid aangebracht. Het ligt echter voor de hand dat zowel binnen werkenden als binnen de uitkeringsgerechtigden een grote verscheidenheid in sociale status voorkomt. Het is dan ook aannemelijk dat er een grote overlapping bestaat in de sociale status tussen deze twee categorieën. Wat echter ontbreekt is een goed meetinstrument om de werkelijke scheidslijnen op sociaal terrein aan te geven, en op deze wijze de grote verscheidenheid aan leefsituaties die samenhangen met sociale verschillen in bovenstaande zin in beeld te brengen. Als nu op basis van een vergelijking van de ontwikkeling van de twee hoofdgroepen conclusies worden getrokken over trends in ongelijkheid, kunnen tegengestelde ontwikkelingen bij verschillende deelgroepen een dempend effect geven op de resultaten. Meer gedifferentieerd kijken naar ontwikkelingen binnen subgroepen is derhalve een betere manier om ontwikkelingen in sociale ongelijkheid vast te stellen. De ont-

wikkeling van een schaal waarmee de sociale status van beroepsgroepen en verschillende categorieën niet-werkenden kan worden vastgesteld, is een poging om tot een dergelijk meetinstrument te komen.

Om begripsverwarring te voorkomen zal ik eerst de betekenis van enkele begrippen nader uiteenzetten, alsmede de relaties tussen de begrippen aangeven. Naar Weber onderscheid ik drie belangrijke dimensies waarlangs de samenleving gelaagd is: een economische, sociale en politieke dimensie. Deze dimensies op zich zijn weer multidimensioneel van aard, in de zin dat meerdere kenmerken (afkomst, opleiding, beroep, inkomen, vermogen, etc.) van invloed zijn op de positie die individuen op deze dimensies innemen. Een dergelijke positie van een individu op een dimensie noemen we de economische, sociale of politieke status. De economische, sociale of politieke status kan op verschillende wijze worden geoperationaliseerd. In de praktijk wordt de economische status dikwijls gemeten als sociale of economische klasse, en de sociale status als beroepsprestige. Ik zal een sociale afstandsschaal presenteren, hetgeen beschouwd kan worden als een voor beroepsprestige alternatieve operationalisatie van sociale status. De voordelen van deze schaal boven beroepsprestigeschalen is dat ook niet-werkenden daarin een plaats vinden, en mannen en vrouwen apart worden geclassificeerd.

De vragen die ik in dit artikel beantwoord luiden:

1. Hoe kan de individuele sociale status van niet-werkenden worden geoperationaliseerd, zonder de variabelen genoten onderwijs en inkomen daarvoor te gebruiken?
2. Welke positie nemen niet-werkenden in, in de hiërarchie van de sociale status van werkenden?

De gepensioneerden worden niet ingedeeld naar sociale afstand. Het vaststellen van de sociale status van gepensioneerden is een specifiek probleem, dat niet met behulp van de door ons gekozen weg kan worden opgelost (zie bijv. Bechover, 1969; Thijssen, 1986). Ook de sociale status van jongeren vraagt specifieke op hen toegesneden methoden. Daarom is ervoor gekozen om de populatie te beperken tot de 18-64 jarigen, voor zover niet (vervroegd) gepensioneerd.

In de tweedelingsdiscussie worden de onderscheiden categorieën (werkenden en uitkeringsgerechtigden bijv.) steeds als zodanig met elkaar vergeleken, zonder dat expliciet een zekere ordening naar sociale status wordt gemaakt. Er zijn twee methoden in gebruik om niet-werkenden wel expliciet sociale status toe te kennen. De eerste methode is niet-werkenden te karakteriseren naar het laatste beroep dat zij hebben uitgeoefend. De tweede methode is om niet-werkenden te classificeren naar het beroep van een ander persoon in het huishouden. In paragraaf 2 worden deze methoden aan een kritische toets onderwor-

pen, en geconcludeerd dat beide methoden niet goed bruikbaar zijn. In de volgende paragrafen wordt een alternatief aangedragen. In paragraaf 3 wordt kort ingegaan op de theoretische grondslagen voor de classificatie naar sociale afstand. In paragraaf 4 worden de gegevens en de analysemethode uiteengezet. In paragraaf 5 worden de resultaten gepresenteerd. In paragraaf 6 wordt kort ingegaan op het belang en de consequenties van de uitkomsten.

2. Kritische beschouwing van bestaande methoden om sociale status toe te kennen aan niet-werkenden

De twee methoden om expliciet sociale status toe te kennen aan niet-werkenden kunnen worden beoordeeld op grond van een theoretisch en een praktisch criterium. Het theoretische criterium is of de vooronderstellingen die ten grondslag liggen aan de gevolgde methode empirisch houdbaar zijn. Het praktische criterium is of de gevolgde methode ook feitelijk leidt tot classificatie van de gehele populatie niet-werkenden. Bij deze toetsing wordt zowel gerefereerd aan onderzoeksresultaten uit de literatuur als aan eigen analyses van het Leefsituatie-onderzoek 1986 (LSO, '86). Met behulp van een adressensteekproef en herweging levert het Leefsituatie-onderzoek 1986 representatieve gegevens op over de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder. Zie Klaassen (1987) voor verdere informatie over het LSO '86.

2.1. Classificatie van niet-werkenden naar het laatst uitgeoefende beroep

De methode waarbij de sociale status van personen zonder werkkring wordt afgelezen aan het beroep dat in de laatste werkkring werd uitgeoefend is bijvoorbeeld in gebruik voor werklozen, arbeidsongeschikten en personen werkzaam in eigen huishouden. De vooronderstelling die bij toepassing van deze methode wordt gedaan is dat de sociale status van huidige beroepsbeoefenaren hetzelfde is als die voor personen die hetzelfde beroep in het verleden hebben uitgeoefend.

Deze vooronderstelling wordt in SCP (1986, p. 316) voor langdurig werklozen verworpen. Aan een steekproef uit de Nederlandse bevolking werd de vraag voorgelegd het aanzien in de maatschappij aan te geven op een schaal van 0 tot 100 van de beroepen arbeider in een papierfabriek, een magazijnbediende, een boekhouder, een leraar op een technische school en een ingenieur. Hetzelfde gebeurde met de beroepstitels langdurig werkloos arbeider in een papierfabriek, langdurig werkloos boekhouder, etc. Steeds bleek het aanzien van langdurig werklozen belangrijk lager dan van de huidige beroepsbeoefenaren.

Werkloosheid werkt dus aanzien verlagend, en het huidige aanzien van werklozen wordt overschat als het laatste beroep als indicator wordt genomen.

Door deze uitkomsten kunnen ook vraagtekens gezet worden bij de waarde van het gebruik van aanzien van het beroep van werkenden voor het aanzien op grond van het laatste beroep van personen die om andere redenen geen werkkring hebben, zoals arbeidsongeschikten en personen werkzaam in eigen huishouden. Men kan ervan uitgaan dat het aanzien van werklozen lager is omdat werkloosheid stigmatiserend werkt, terwijl dit voor de overige categorieën niet of in mindere mate het geval zou zijn. Een aanwijzing dat ook het prestige van arbeidsongeschikten negatief wordt beïnvloed door het niet uitoefenen van hun vroegere beroep kan worden teruggevonden in het onderzoek naar Culturele Veranderingen (SCP, 1988, p. 341-342), waarin wordt aangetoond dat ook het oordeel over arbeidsongeschikten overwegend negatief is. Becker, Vink en Godschalk (1986, p. 91) vonden dat de beoordeling van arbeidsongeschikten door hun directe sociale omgeving wel iets positiever was dan die van werklozen, maar nog altijd veel negatiever dan die van werkenden. Dit wijst erop dat, net als werkloosheid, arbeidsongeschiktheid stigmatiserend werkt. Over personen werkzaam in eigen huishouden, en scholieren of studenten is naar mijn weten geen onderzoek met een dergelijk doel verricht.

Ook praktisch gezien is een keuze voor het laatste beroep als indicator voor de sociale status niet erg gelukkig. Op basis van dit criterium kunnen personen die nooit betaalde beroepsarbeid hebben verricht niet worden geclassificeerd. Uit eigen analyses van het LSO'86 blijkt dat 20% van de niet-werkende Nederlandse bevolking van 18-64 jaar nooit betaald werk heeft verricht. Voor specifieke categorieën niet-werkenden liggen deze percentages nog hoger. Van de voor de eerste maal of na langdurige onderbreking werkzoekenden heeft 91% nooit gewerkt, en bij studenten en scholieren 69%. Bij de overigen is het probleem minder groot.

Een volgend probleem is dat veel van de vroegere beroepsarbeid in een ver verleden ligt. De hypothese dat de sociale status van personen met en zonder werk gelijk is bij een gelijk huidig of laatste beroep wordt dan nog twijfelachtiger. Waar de grens ligt van de termijn waarop niet langer sociale status kan worden ontleend aan een vroeger beroep is niet duidelijk. Het is echter nauwelijks denkbaar dat men nog enige sociale status kan ontleen aan het feit dat men 20 jaar geleden leraar van een technische school was. Uitzonderingen zijn wellicht die personen die een hoge publieke functie bekleedden zoals minister, of directeur van een grote onderneming, die daardoor in een bredere kring bekendheid genieten. Deze behoren echter zelden tot de niet-werkenden, tenzij zij gepensioneerd zijn.

Uit de uitkomsten van het LSO'86 blijkt dat 49% van de niet-werkenden het

laatste beroep langer dan 10 jaar geleden voor het laatst heeft uitgeoefend. Voor personen werkzaam in eigen huishouden ligt dit percentage zelfs op 64%. Van de arbeidsongeschikten heeft 29% het beroep voor het laatst langer dan 10 jaar geleden uitgeoefend. Op grond van de beschikbare informatie kan worden geconcludeerd dat het laatst uitgeoefende beroep minder geschikt is om te gebruiken als indicator van de individuele sociale status van een persoon die geen werkkring heeft.

2.2. Classificatie van niet-werkenden naar het beroep van een ander persoon in het huishouden

Een tweede veel voorkomende methode voor het toekennen van sociale status aan niet-werkenden is het classificeren naar het beroep van een ander persoon in het huishouden (de referentiepersoon). De twee meest gebruikte referentiepersonen zijn het zogenaamde 'hoofd huishouden', en de 'hoofdkostwinner'.¹ De vooronderstelling die ten grondslag ligt aan deze methode is dat de sociale status van de leden van een huishouden een afgeleide zijn van de status die een huishouden in een hiërarchie van huishoudens inneemt. Het huishouden is in deze gedachtengang de eenheid van stratificatie, en de sociale status van het individu is daar slechts een afgeleide van. Dit impliceert dat de sociale status van de leden van een huishouden gelijk is (Goldthorpe, 1983). De beste indicator voor de sociale status van het huishouden zou dan het beroep van het hoofd van het huishouden of de hoofdkostwinner zijn. Op grond hiervan wordt verwacht dat het beroep van de overige leden van het huishouden geen zelfstandige invloed heeft op de eigen levenskansen en -stijl.

Elders heb ik aangetoond dat deze vooronderstelling, alvast voor gehuwde vrouwen, onjuist is. Het eigen beroep van gehuwde vrouwen is van invloed op hun levenskansen en -stijl, ook wanneer constant gehouden wordt op de sociale status van hun echtgenoten. Bovendien blijkt dat voor niet-werkende vrouwen de reden waarom men geen werk heeft eveneens een zelfstandige invloed op hun levenskansen en -stijl uit te oefenen. Daaruit kan worden geconcludeerd dat de sociale status van vrouwen wordt bepaald door een combinatie van eigen kenmerken en kenmerken van de partner (Bakker, 1989). Om nu de sociale status goed te kunnen meten, moet een meetinstrument worden ontwikkeld waarmee de individuele bijdrage van mannen en vrouwen aan hun sociale status op grond van hun *individuele* kenmerken wordt vastgelegd.

Ook praktisch gezien kleven er problemen aan het gebruik van het beroep van het hoofd van het huishouden of hoofdkostwinner voor het bepalen van de sociale status van niet-werkenden. Uit eigen analyses van het LSO'86 blijkt van de niet-werkenden 51% niet naar het hoofd van het huishouden en 57%

niet naar de hoofdkostwinner geclassificeerd te kunnen worden. Voor werkzoekenden na verlies van werk en arbeidsongeschikten liggen deze percentages zelfs boven de 90. We kunnen hieruit concluderen dat het classificeren van niet-werkenden naar het beroep van het hoofd van het huishouden of de hoofdkostwinner slechts in beperkte mate mogelijk is. Dit wordt uiteraard veroorzaakt door het grote aantal alleenstaanden onder de niet-werkenden, en het grote aantal hoofden van huishoudens en hoofdkostwinners die geen werk hebben. Het aantal alleenstaanden is bovendien nog groeiende, terwijl het aantal niet-werkenden ook niet spectaculair lijkt te dalen. Dat betekent dat een oplossing van het probleem van het classificeren van niet-werkenden niet in de eerste plaats moet worden gezocht in het classificeren naar het beroep van andere personen in het huishouden.

3. De theoretische basis voor de classificatie naar sociale afstand

Weber (1921) maakt een onderscheid tussen een economische, sociale en politieke stratificatiedimensie. Op de sociale dimensie worden door Weber statusgroepen (Stand) onderscheiden, hetgeen niet direct te maken heeft met de economische situatie waarin iemand verkeert, maar meer een uitdrukking is van de levensstijl. In Weber's (1921, p. 932) woorden: 'In content, status honor is normally expressed by the fact that above all else a specific *style of life* is expected from all those who wish to belong to the circle. Linked with this expectation are restrictions on social intercourse (that is, intercourse which is not subservient to economic or any other purposes). These restrictions may confine normal marriages to within the status circle and may lead to complete endogamous closure'. In dit artikel wordt een in deze traditie ontwikkelde sociale afstand-schaal gepresenteerd.

Sociale afstand wordt gedefinieerd vanuit de sociale netwerken waar men deel van uitmaakt. Sociale afstand ontstaat doordat bepaalde groepen in meerdere of mindere mate worden uitgesloten uit bepaalde sociale netwerken. Uitsluiting moet hier worden begrepen als zijnde niet toegelaten worden tot een sociaal netwerk, en de hulpbronnen die daarmee verbonden zijn. Deze uitsluiting vindt niet alleen van 'boven' naar 'beneden' plaats, maar tevens van 'beneden' naar 'boven'. Wel zijn er meer en kwalitatief betere hulpbronnen verbonden met 'hogere' dan 'lagere' sociale kringen. Daarom bestaat er relatief vaak een wens om te behoren tot sociaal hogere kringen.

Het belangrijkste mechanisme is dat toelating tot een sociaal netwerk of uitsluiting daarvan in sociale interactie tussen personen wordt geregeld. Er wordt aan de hand van een aantal gemakkelijk waarneembare kenmerken getracht een

beeld te vormen of iemand tot hetzelfde of een ander netwerk behoort. Om toegang tot een bepaalde sociale kring te verkrijgen dient men over een soortgelijke levensstijl te beschikken als gewoon is in de betreffende sociale kring. Alleen dan kan men aarden, en wordt men in de betreffende sociale kring als gelijke geaccepteerd. In de keuze van levensstijlen spelen een groot aantal overwegingen een rol. Deze worden door Ganzeboom (1988, p. 38-41) op een rij gezet. Hij legt de determinanten van gedragskeuzen uiteen in voorwaarden en motieven. De beschikbare hoeveelheden geld en tijd, de kennis en vaardigheden zijn objectieve beperkende voorwaarden voor de gedragskeuzen. Statusstreven is een determinant waarin een bewuste keuze een belangrijke rol speelt. Dit is met name het geval indien normen en waarden een rol spelen in de keuze van gedrag. Dit kan dan ook worden beschouwd als een motief.

Het streven naar het deel uitmaken van een bepaalde sociale kring is een typisch sociaal element. Elke vorm van expressief gedrag heeft een communicatieve functie. Men laat ermee zien wie men is, waar men voor staat, of voor wie men gehouden wil worden. Men streeft naar sociale bevestiging en erkenning: mensen willen opgenomen zijn in een bepaalde sociale kring, waaraan men een deel van de eigen identiteit ontleent, die ondersteuning kan bieden in tijden van nood, en die voor de noodzakelijke behoeftenbevrediging van sociale contacten zorgt. Wanneer men een bepaald gedrag vertoont zal dit de goedkeuring of afkeuring oproepen van diegene met wie men omgaat. Op deze wijze worden dan ook de grenzen tussen sociale kringen afgebakend: conformisme aan de gangbare normen in een sociale kring roept sociale erkenning op, en afwijking daarvan afkeuring. Het motief tot statusverwerving en -bevestiging is daarom een onderscheidingsmotief.

Omdat het uitoefenen van een bepaald beroep samenhangt met de beschikbare hoeveelheden geld, tijd, kennis en vaardigheden en bovendien verbonden is met een zekere algemene waardering in de samenleving, hangt dit samen met verschillen in levensstijlen. De beroepen zijn voor dit doel in 98 categorieën ingedeeld naar het niveau en de richting van de benodigde bekwaamheden en de positie in de werkkring (in loondienst of medewerkend gezinslid versus zelfstandig). Achter in dit artikel is in tabel 4 aangegeven hoe deze indeling kan worden afgeleid van de drie-cijferige beroepencodes van de CBS-beroepen-classificatie 1984 (CBS, 1984).

Voor de keuze van criteria voor het onderscheid binnen niet-werkenden wordt aangesloten bij de aanbevelingen van de Verenigde Naties (United Nations, 1987, p. 29). De niet-werkenden worden allereerst onderscheiden naar het al dan niet werk zoeken en vervolgens naar de belangrijkste reden waarom men niet werkt. Het volgen van internationale aanbevelingen heeft het voordeel dat de mogelijkheden om de classificatie toe te passen groter zijn, in het bijzonder

in internationaal vergelijkend onderzoek. Bovendien is de indeling naar de voornaamste reden waarom men niet werkt reeds in veel bestaand onderzoek opgenomen, zodat een nieuwe classificatie ook bij reeds uitgevoerd onderzoek kan worden toegepast. Een vergelijking in de tijd blijft dan mogelijk. Tot de redenen waarom men niet werkt worden gerekend:

- werkzoekend na verlies van werk
- werkzoekend voor de eerste maal of na langdurige onderbreking
- student, scholier
- werkzaam in eigen huishouding
- arbeidsongeschikt

Omdat de eerste twee categorieën per definitie werk zoeken, worden alleen de laatste drie categorieën zowel onder werkzoekend als onder niet werkzoekend geplaatst. De niet-werkenden worden ten behoeve van de ontwikkeling van de SAS aldus verdeeld in acht categorieën. Bij deze indeling kan men gemakkelijk zien dat deze ook samenhangt met verschillen in beschikbare tijd, geld, kennis, vaardigheden, en met verschillen in algemene waardering in de samenleving.

In totaal worden achtennegentig categorieën werkenden en acht categorieën niet-werkenden gevormd, die de basiscategorieën van de indeling naar sociale afstand zijn. Tussen deze categorieën wordt nu een sociale afstand bepaald.

4. Het vaststellen van sociale afstand op basis van trouwpatronen

De doelstelling is om voor mannen en vrouwen apart de sociale afstand tussen de honderdzes categorieën te bepalen. Uit de mogelijke sociale relaties kiezen we de huwelijkspartners, omdat de scherpste en meest eenvoudig waarneembare manier waarop sociale groepen zich van elkaar afbakenen, via het aangaan van huwelijksrelaties is (Ganzeboom, 1988, p. 71). De mogelijke alternatieven vallen af vanwege het ontbreken van voldoende onderzoeksmateriaal (vrienden, burens, ouders, schoonfamilie), het gevaar van sociaal wenselijk antwoorden (vrienden), het niet noodzakelijk zijn van persoonlijk contact (burens), geringe of volledig ontbreken van keuzevrijheid (ouders, schoonfamilie). Dit is elders toegelicht (Bakker, 1988).

Op praktische gronden wordt besloten om partnerkeuze te analyseren op basis van een grootschalig dwarsdoorsnedeonderzoek: de Arbeidskrachtentelling 1985 (AKT'85). Om een redelijke schatting van de sociale afstanden tussen de onderscheiden categorieën te kunnen geven, moeten we veel waarnemingen hebben. Alleen de AKT's zijn geschikt voor dit doel. De AKT'85 van het Centraal Bureau voor de Statistiek is gehouden onder een dwarsdoorsnede van de Nederlandse bevolking. Bij het formeren van de steekproef is gebruik gemaakt

van een adressenbestand. Voor Nederland als geheel kwam de steekproefomvang neer op ongeveer 3% van de totale populatie. Alle bewoners van de steekproefadressen zijn benaderd. De gegevens zijn dusdanig herwogen dat deze representatief zijn voor de Nederlandse bevolking naar leeftijd, geslacht, landsdeel en nationaliteit (CBS, 1987). Omdat de AKT'85 in beginsel alle leden van een huishouden betreft zijn gegevens van wederzijdse partners bekend. Uit het bestand zijn die respondenten geselecteerd die een partner hebben, tussen de 15 en 65 jaar zijn, en niet gepensioneerd of dienstplichtig militair zijn. In de AKT'85 komen 141.610 respondenten voor die aan de genoemde criteria voldoen. Dat wil zeggen dat we beschikken over gegevens van 70.805 paren.

Sociale afstand tussen verschillende beroepscategorieën of categorieën niet-werkenden wordt afgelezen aan de partnerkeuzes die binnen de betreffende groep worden gedaan. Dat wil zeggen dat niet de individuele partnerkeuze van een persoon zijn of haar positie in de sociale rangorde bepaalt, maar de keuze die binnen de betreffende groep gewoon is: het trouwpatroon. Voor iedere categorie kan een trouwpatroon opgesteld worden van de kenmerken van de partners, en deze trouwpatronen worden vergeleken. Categorieën met soortgelijke trouwpatronen hebben een geringe sociale afstand, sterk uiteenlopende trouwpatronen wijst op een grote sociale afstand.

Voor het bepalen van de afstand tussen de onderscheiden categorieën wordt correspondentie-analyse toegepast. Een goede uitleg van deze techniek is terug te vinden in Israëls (1987). Er zijn verschillende manieren om correspondentie-analyse uit te leggen: via het maximaliseren van de correlatie tussen de rij- en kolomvariabele en via een geometrische interpretatie. Deze geometrische interpretatie heeft voor ons doel plezierige eigenschappen, omdat we *afstanden* tussen categorieën wensen te bepalen (Van der Heijden, De Falguerolles & De Leeuw, 1989, p. 251, 253).

We gaan uit van een kruistabel met r rijen en c kolommen. De inhoud van de cel behorende bij rij i en kolom j geven we aan met p_{ij} . We definiëren de randtotalen voor de rijen als

$$P_{i+} = \sum_{j=1}^c p_{ij}$$

en voor de kolommen als

$$P_{+j} = \sum_{i=1}^r p_{ij}$$

De afstand tussen twee rijen i_1 en i_2 kan worden beschreven aan de hand van de χ^2 -afstand:

$$d^2(i_1, i_2) = \sum_{j=1}^c \frac{\frac{P_{i_1j}}{P_{i_1+}} - \frac{P_{i_2j}}{P_{i_2+}}}{P_{+j}}$$

Uit deze formule blijkt dat $d^2(i_1, i_2)$ een maat is voor het verschil in verdelingen van de rijen i_1 en i_2 . Als i_1 en i_2 dezelfde verdeling hebben, geldt dat $d^2(i_1, i_2) = 0$. Twee rijen liggen dicht bij elkaar als de verdelingen binnen de rijen op elkaar lijken. Naarmate de verdelingen sterker verschillen is de χ^2 -afstand groter. De som van de termen

$$\frac{\frac{P_{i_1j}}{P_{i_1+}} - \frac{P_{i_2j}}{P_{i_2+}}}{P_{+j}}$$

wordt dan immers groter. Op deze wijze kunnen voor iedere paar rijen en ieder paar kolommen χ^2 -afstanden worden berekend. Op deze matrix van χ^2 -afstanden kan een analyse worden gedaan die tot doel heeft de χ^2 -afstanden zo goed mogelijk te benaderen in ruimten van een lage dimensie. Daartoe worden aan de categorieën van de rij- en kolomvariabele schaalwaarden toegekend, zodat de χ^2 -afstanden optimaal worden gerepresenteerd. Bij de analyses is gebruik gemaakt van een door A. Israëls geschreven maatprogramma.

De categorieën worden ten eerste gekarakteriseerd naar het beroep/reden niet werken van de partners, en vervolgens naar de combinatie van de kenmerken hoogst behaalde opleidingsniveau (1=alleen lager onderwijs, 2=lbo, 3=mavo, 4=mbo, 5=vwo/havo, 6=hbo, 7=wo, of equivalente opleidingstypen), en de relatie tot de arbeidsmarkt (1=werkend, 2=werkzoekend, 3=niet actief op de arbeidsmarkt). Er worden voor zowel mannen als vrouwen dus twee kruistabellen geanalyseerd, dat wil zeggen dat mannen en vrouwen ook apart schaalwaarden krijgen toegekend. In de analyses waarin mannen en vrouwen worden gekarakteriseerd naar het beroep/reden niet werken van hun partners gaf de eerste factor uit de correspondentie-analyse de tegenstelling agrarisch/niet agrarisch weer. De tweede factor was goed te interpreteren als een algemene stratificerende dimensie, en is daarom dan ook gebruikt voor het bepalen van

de sociale afstandsschaal.² De gevonden schaalwaarden uit de twee afzonderlijke analyses blijken voor zowel mannen als vrouwen .96 te correleren, en zijn dan ook als vrijwel identiek te beschouwen. Daarom zijn voor de uiteindelijke bepaling van de positie in de sociale rangorde van mannen en vrouwen de twee schaalwaarden eenvoudig gemiddeld.³ De totale sociale afstandsschaal (SAS) is weergegeven in tabel 4, die achterin dit artikel is opgenomen.

5. Beoordeling van de gevonden resultaten

5.1. Algemeen

Om een indruk te krijgen van de nu empirisch gevonden indeling wordt in tabel 1 voor mannen en vrouwen een opsomming gegeven van de tien categorieën met de hoogste en de tien categorieën met de laagste sociale positie. In de regel zijn mannen en vrouwen die beide laag scoren, en mannen en vrouwen die beide hoog scoren relatief vaak met elkaar getrouwd. We kunnen concluderen dat arbeiders en arbeidsongeschikten in lage, en wetenschappelijke beroepsbeoefenaren in hoge sociale kringen verkeren. Daarnaast doen in het bijzonder de medische beroepen het goed op de huwelijksmarkt. Dit beeld wordt niet verstoord wanneer men de gehele indeling overziet. Opvallend is dat de zelfstandig café- en barhouder ook tot de laagste sociale kringen behoort. Voor vrouwen is het trekken van conclusies over de hier gevonden schaalwaarden voor 'directeur, bedrijfsleider agrarisch bedrijf' niet ongevaarlijk omdat deze zijn gebaseerd op slechts twee waarnemingen. Verder zijn er nog andere categorieën bij waarvoor slechts enkele waarnemingen beschikbaar zijn; deze zijn gemerkt met een *.

5.2. De kruisvaliditeit van de SAS

De belangrijkste proef op de som voor een nieuw ontwikkelde indeling is de kruisvalidatie met verwante indelingen. Men mag immers verwachten dat een nieuw ontwikkelde indeling weliswaar andere resultaten oplevert dan reeds bestaande, omdat het streven naar een nieuwe indeling anders niet zinvol zou zijn, maar er moet wel verwantschap bestaan met reeds bestaande indelingen. Dit wordt nagegaan voor zes recent ontwikkelde of relatief vaak gebruikte indelingen. Op de betekenis van deze indelingen wordt niet verder ingegaan. Steeds wordt verwezen naar de publikaties waarin de betekenis wordt aangeduid. De volgende indelingen worden gebruikt: de U&S-beroepsprestigeschaal van Sixma en Ultee (1983), de sociaal-economische index van Klaassen en Luijckx

Tabel 1. De tien categorieën met de hoogste en laagste sociale afstandscores naar geslacht

Laagste sociale afstandscores		Hoogste sociale afstandscores	
<i>mannen</i>			
005 werkster, wasserijpersoneel	-1.24	071 arts, apotheker	4.02
001 wegwerker, sjouwer, reinigingsdienst- arbeider	-1.15	071 zelfstandig arts, apotheker	3.54
087 zelfstandig café, barhouder	-1.12	075 sociale wetenschapper	3.31
011 prod. arbeider houtindustrie	-1.10	069 schei-, landb. kundige, bioloog	3.10
004 bezorger, straat-, marktverkoper	-1.05	077 wetens. medewerker zonder nadere diff.	3.03
106 niet werkzoekend arbeidsongeschikt	-1.03	068 bedienaar eredienst	2.64
013 prod. arbeider chemische en rub- berindustrie	-1.02	067 docent voortgezet onderwijs	2.16
103 werkzoekend arbeidsongeschikt	-.93	065 beeldend, uitvoerend kunstenaar	2.00
012 prod. arbeider papier- en papier- warenindustrie	-.92	095 zelfstandig econoom, accountant, advocaat	1.99
018 kraan-, en grondmachinist, motor- drijver	-.84	051 onderwijzer, kleuteronderwijzeres	1.91
<i>vrouwen</i>			
038 regulist chemie, pompmachinist	-1.37*	071 arts, apotheker	6.37
011 prod. arbeider houtindustrie	-1.34*	070 (werktuig)bouwkundige, technicus	5.71*
032 directeur, bedrijfsleider agrarisch bedrijf	-1.27*	094 zelfstandig arts, apotheker	5.60
005 werkster, wasserijpersoneel	-1.24	069 schei-, landb. kundige, bioloog	4.97
012 prod. arbeider papier- en papier- warenindustrie	-1.16	054 verkeers-, milieutechnicus	4.14*
082 zelfstandig chauffeur, schipper	-1.15*	075 sociale wetenschapper	4.03
056 vlieger, zee-officier, schipper	-1.14*	077 wetens. medewerker zonder nadere diff.	3.91
001 wegwerker, sjouwer, reinigings- dienstarbeider	-1.14	068 bedienaar eredienst	3.34*
014 prod. arbeider textiel- en lederwaren- industrie	-1.13	067 docent voortgezet en hoger onderwijs	3.21
030 kelner, serveerster	-1.12	073 jurist, uitvoerend hoofd- ambtenaar	3.15

* = minder dan 10 waarnemingen

(1987), de culturele en economische dimensie van beroepsstatus volgens Ganzeboom, De Graaf en Kalmijn (1987), de EGP sociale klassenindeling van Erikson, Goldthorpe en Portocarero (1979), en de bij het CBS in gebruik zijnde sociale groepsindeling (Bakker & Jonker, 1986). Allen zijn indelingen op intervalniveau met uitzondering van de EGP economische klassenindeling en de sociale groepsindeling. Daarom worden voor de kruisvalidatie multiële correlaties berekend, waarbij voor de EGP en sociale groepsindeling de afzonderlijke klassen als dummies zijn opgenomen. Van de opgenomen indelingen is al-

leen de sociale groepsindeling van toepassing op personen zonder werkkring. Daarom worden allereerst de multiële correlaties berekend tussen de SAS en de verschillende indelingen voor personen met een werkkring, en vervolgens uitsluitend voor de sociale groepsindeling een multiële correlatie voor personen met en personen zonder werkkring. De resultaten zijn weergegeven in tabel 2.

In deze tabel is te zien dat de meeste indelingen hoog correleren met de SAS. Van de continue indelingen is de culturele dimensie van beroepsstatus het meest, en de economische dimensie van beroepsstatus het minst verwant. Uit de resultaten mag worden geconcludeerd dat de door ons voorgestelde methode voor de ontwikkeling van een indeling naar sociale afstand valide resultaten oplevert. De correlaties zijn hoog genoeg om van verwante indeling te spreken, en de resultaten verschillen voldoende om het gebruik van een nieuwe indeling te rechtvaardigen.

Tabel 2. (Multiële) correlaties van de sociale afstandschaal en enige verwante indelingen naar geslacht

<i>personen met werkkring</i>	<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>
U&S beroepsprestige	.77	.79
Sociaal-economische index	.79	.82
Culturele dimensie beroepsstatus	.85	.82
Economische dimensie beroepsstatus	.75	.67
EGP economische klasse (multiële correlatie)	.81	.83
CBS sociale groep (multiële correlatie)	.82	.82
 <i>personen met en zonder werkkring</i>		
CBS sociale groep (multiële correlatie)	.88	.89

Bron: Leefsituatie-onderzoek 1986

5.3. De sociale status van niet-werkenden

Welke positie nemen niet-werkenden in in de hiërarchie van sociale status van werkenden?

We stellen vast dat de sociale status van de verschillende groepen niet-werkenden sterk uiteenloopt. Arbeidsongeschikten nemen lage sociale posities in. Arbeidsongeschikte mannen hebben een sociale status die vergelijkbaar is met produktiearbeiders in de papier- en papierwarenindustrie of chemische of rubberindustrie. Bij vrouwelijke arbeidsongeschikten maakt het nogal uit of men werk zoekt of niet. Dit kan samenhangen met de mate van arbeidsongeschiktheid, omdat volledig arbeidsongeschikten in het algemeen niet naar werk zoeken.

ken. Heeft een vrouw die werk zoekt en (gedeeltelijk) arbeidsongeschikt is een sociale status die vergelijkbaar is met een verzekeringsagent, haar niet-werkzoekende collega heeft een sociale status die overeenkomt met die van een bouwvakarbeider.

Mannen die werk zoeken na verlies van werk verkeren eveneens in lagere sociale kringen, al is de positie die zij innemen iets hoger dan die van arbeidsongeschikten. Hun sociale status komt ongeveer overeen met een postbesteller of concierge. Vrouwen die werk zoeken na verlies van een werkkring nemen echter een middenpositie in. Dit hangt waarschijnlijk samen met het feit dat vrouwen die een lage sociale status hebben zich relatief snel zullen terugtrekken van de arbeidsmarkt. Daarvoor zijn twee verklaringen mogelijk. Ten eerste is de kans op werk voor vrouwen uit lagere statusgroepen kleiner, en zijn de banen waarvoor zij in aanmerking komen minder aantrekkelijk dan voor vrouwen uit hogere sociale kringen. Het verrichten van huishoudelijk werk is dan een goed alternatief. Ten tweede zijn ook de opvattingen over de arbeidsparticipatie van vrouwen ongelijk over de verschillende statusgroepen verdeeld. In hogere sociale kringen wordt deze participatie meer aanvaard en gestimuleerd dan in lagere sociale kringen. Hieruit kan men concluderen dat werkloosheid voor vrouwen minder stigmatiserend zal werken, omdat vrouwen gelegitimeerd kunnen uitwijken naar huishoudelijk werk. Ook al zijn ze werkloos, men beschouwt ze niet als zodanig.

Behalve dat dit tot gevolg heeft dat vrouwen met een lage status minder vaak werk zoeken, kan ook de relatief hoge sociale status van huismannen hieruit worden verklaard. De sociale status van huismannen is vergelijkbaar met die van een bedrijfsleider met meer dan negen personeelsleden, terwijl huisvrouwen een vergelijkbare sociale status hebben als bijvoorbeeld een caissière. Omdat een gelijkere rolverdeling meer aanvaard is in hogere sociale milieus kunnen deze mannen het zich sociaal veroorloven om huishoudelijk werk te verrichten, in plaats van actief te zijn op de arbeidsmarkt. Het verrichten van huishoudelijk werk is voor mannen eerder een statussymbool dan voor vrouwen. Overigens kunnen hier ook andere motieven een rol spelen. Pas als een vrouw zorgt voor een hoog inkomen en sociale status, is haar mannelijke partner bereid om het huishouden te doen.

De voor de eerste maal of na langdurige onderbreking werkzoekenden nemen een relatief hoge positie in, die vergelijkbaar is met een middelbaar werktuigbouwkundige of een technisch tekenaar. Studenten en scholieren verkeren van de niet-werkenden in de hoogste sociale kringen, vergelijkbaar met bijvoorbeeld een bibliothecaris of een reclameontwerper.

5.4. Enige opmerkingen over de homogeniteit van de categorieën

Het is van belang na te gaan in hoeverre de onderscheiden categorieën sociaal homogeen van samenstelling zijn. Homogeniteit met betrekking tot de criteriumvariabelen is een eis die aan elke classificatie gesteld mag worden. In dit verband is het nog interessanter dan gewoonlijk omdat de personen zonder werkkring en met name werkzoekenden minder stabiele sociale posities zouden innemen. Om de homogeniteit van de onderscheiden categorieën te onderzoeken is per categorie de standaardafwijking berekend van de SAS van de partners. Naarmate de standaardafwijking groter is, is de betreffende categorie heterogener van samenstelling, dat wil zeggen dat zij partners hebben uit meer verschillende sociale kringen. We rapporteren uitsluitend over de standaardafwijkingen van de onderscheiden categorieën niet-werkenden. Deze vergelijken we met de gemiddelde, minimale en maximale standaardafwijkingen van alle afzonderlijke categorieën werkenden en niet-werkenden samen (tabel 3).

Tabel 3. Sociale spreiding binnen de onderscheiden categorieën niet-werkenden naar geslacht

	<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>
<i>zonder werkkring werkzoekend</i>		
099 werkzoekend na verlies werkkring	.58	.93
100 werkzoekend voor eerste maal	1.00	.88
101 scholier, student	1.35	1.16
102 werkzaam in eigen huishouden	.98	1.01
103 arbeidsongeschikt	.51	.91
<i>zonder werkkring niet werkzoekend</i>		
104 scholier, student	1.39	1.20
105 werkzaam in eigen huishouden	1.27	.92
106 arbeidsongeschikt	.45	.76
<i>met en zonder werkkring</i>		
gemiddelde standaardafwijking	.84	.89
minimumwaarde	.39	.12
maximumwaarde	2.23	1.76

Uit de resultaten blijkt dat uitsluitend scholieren en studenten, en huismannen sterker dan gemiddeld sociaal zijn gespreid. Mannelijke werkzoekenden na verlies van een werkkring en arbeidsongeschikten zijn juist relatief homogeen. Voor de overige categorieën is de afwijking van de gemiddelde sociale spreiding niet groot. Dat wil zeggen dat de sociale spreiding van bijvoorbeeld huisvrouwen niet veel groter is dan gemiddeld. Dit hangt waarschijnlijk samen met het relatief hoge aantal tweeverdieners in de hogere sociale kringen.

6. Discussie

In dit artikel is een sociale afstandschaal gepresenteerd waarin werkenden op grond van hun beroep een positie in de sociale rangorde krijgen toegekend en niet-werkenden op grond van de belangrijkste reden waarom men niet werkt en het al dan niet naar werk zoeken. De SAS kan gebruikt worden ter karakterisering van de sociale status van werkenden en niet-werkenden en kan als doel- of als achtergrondvariabele worden gebruikt. Daarmee is het toekennen van individuele sociale status aan niet-werkenden op grond van het laatste beroep van de respondent of het beroep van andere personen in het huishouden niet langer nodig. Wel zal steeds moeten worden beoordeeld of, afhankelijk van de onderzoeksvraag, een invloed uitgaat van de sociale status van andere personen in het huishouden op het betreffende individu. Deze invloed moet echter worden onderscheiden van de invloed die uitgaat van de sociale status die het individu op grond van eigen kenmerken verwerft.

De sociale afstand tussen de verschillende groepen is bepaald op grond van de gelijkenis in trouwpatronen. Als trouwpatronen van twee groepen sterke overeenkomsten vertonen is de sociale afstand gering; lopen de trouwpatronen sterk uiteen dan is de sociale afstand groot. Deze keuze levert enkele specifieke problemen op.

Ten eerste zijn personen zonder partner (waaronder alleenstaanden en één-oudergezinnen) niet in beschouwing genomen. Dat wil zeggen dat we aannemen dat, bij gelijke kenmerken, de sociale kringen waarin personen zonder partner verkeren niet belangrijk afwijken van de sociale kringen waarin gehuwden of samenwonenden verkeren. Het is niet uitgesloten dat voor personen zonder partner andere relatiepatronen bestaan. In het bijzonder kan men veronderstellen dat de omvang van het sociale netwerk geringer is. Het is echter niet aannemelijk dat de keuze van de sociale relaties minder sterk afhangt van hun sociale status dan bij gehuwden. Er zijn daarom vooralsnog geen aanwijzingen dat deze aanname problematisch is.

Ten tweede heeft selectie van gehuwden en samenwonenden tot gevolg dat jongeren ondervertegenwoordigd zijn in de gegevens. Dit zou bijvoorbeeld consequenties kunnen hebben voor de score van studenten en scholieren. Gezien het feit dat slechts een gering deel van hen een partner heeft, is de score voor deze categorie wellicht niet representatief, maar gebaseerd op het relatief oudere deel van de populatie. Welke consequenties dit heeft voor de score is niet goed te beoordelen. Nader onderzoek is dan ook gewenst.

De trouwpatronen zijn onderzocht aan de hand van dwarsdoorsnedeonderzoek, omdat alleen daarover voldoende materiaal voorhanden is. Naast het praktische argument is er nog een argument om een dwarsdoorsnede te analy-

seren. Op het moment van huwelijkssluiting is de beroepsloopbaan dikwijls nog niet tot volle wasdom gekomen. Jongeren bezetten relatief lage sociale posities, zodat indien de analyse beperkt zou blijven tot de toestand op het moment van huwelijkssluiting, de hogere sociale posities niet in beeld gebracht kunnen worden.

Het betekent echter ook dat we ervan uitgaan dat de sociale relaties tussen huwelijkspartners op een bepaald moment in de tijd een goede weergave is van de partnerkeuze bij huwelijkssluiting. Concreet wordt daarmee aangenomen dat de beslissingen die gehuwde vrouwen nemen ten aanzien van hun arbeidsmarktparticipatie, afhankelijk kunnen zijn van het beroep van hun echtgenoten, en dat deze samenhang systematisch is. Dat wil bijvoorbeeld zeggen dat het verband tussen de SAS van de man en de beslissing om te stoppen met werken monotoon is. Uitsluitend wanneer beslissingen over het al dan niet participeren op de arbeidsmarkt en de keuze van het beroep van vrouwen, niet monotoon samenhangen met de SAS van hun partner, geven de gegevens uit dwarsdoorsnedeonderzoek geen goed beeld van de oorspronkelijke partnerkeuze. Hoewel definitieve conclusies over dit probleem nog niet zijn te trekken, brengt soortgelijk Engels onderzoek van Prandy (1986) aan het licht dat het probleem niet al te groot is. Hij vond dat voor paren waarin beide een beroep uitoefenen de correlaties tussen de scores bij huwelijkssluiting nagenoeg gelijk was aan die tussen de scores bij dwarsdoorsnede en dat de ordening van de categorieën niet veranderde. Additionele argumenten kunnen worden ontleend aan De Graaf en Ultee (1990). Zij tonen aan dat voor vrouwen de beslissing om te stoppen met werken niet wordt beïnvloed door het opleidingsniveau van hun partners. Dit maakt het ook onwaarschijnlijk dat er een verband bestaat tussen de SAS van mannen en deze beslissing. Als er geen verband is, betekent dit dat het ook systematisch is. Nader onderzoek moet uitwijzen of deze conclusies gegeneraliseerd kunnen worden, en of opname van niet-werkenden deze conclusie mogelijk wijzigt.

Voor wat betreft de positie die de verschillende categorieën niet-werkenden innemen in de hiërarchie van de sociale status van werkenden is het volgende op te merken. De sociale status van niet-werkenden wordt in grote lijnen bepaald door de reden waarom men niet werkzaam is. Dit kan zowel een aanduiding zijn van de belangrijkste dagelijkse bezigheid (bijvoorbeeld voor scholieren, studenten, huisvrouwen) als een aanduiding van de belangrijkste inkomensbron (werkloos, arbeidsongeschikt). Het al dan niet werk zoeken is slechts incidenteel van belang: alleen in het geval van vrouwen die arbeidsongeschikt zijn heeft het werk zoeken een positief effect op de score op de sociale afstandsschaal. Voor het overige is het effect van al dan niet werk zoeken niet groot.

De sociale status van niet-werkenden loopt sterk uiteen. Mannelijke arbeidsongeschikten, mannen die werk zoeken na verlies van werk en vrouwelijke arbeidsongeschikten die geen werk zoeken hebben een lage sociale status. Vrouwen die werk zoeken na verlies van werk, werkzoekende arbeidsongeschikte vrouwen en huisvrouwen nemen gemiddelde sociale posities in. Voor de eerste maal werkzoekenden, huismannen en scholieren en studenten hebben een relatief hoge sociale status. Het opvatten van de niet-werkenden als een sociaal homogene categorie is dus onjuist. Het is bovendien onjuist om uitkeringsgerechtigden als een sociaal homogene categorie op te vatten. Dit inzicht kan mogelijk een bijdrage leveren aan de discussie over de tweedeling in de samenleving, en de discussie over de sociale armoede in Nederland. De hier gepresenteerde indeling kan aan het onderzoek mogelijk goede diensten bewijzen.

Daarnaast kan de sociale afstandsschaal ter aanvulling dienen van de beroepsprestigeschalen die momenteel in gebruik zijn. In eerder onderzoek is de SAS reeds met succes toegepast (Bakker, 1989). De SAS heeft als voordelen dat ook niet-werkenden een plaats in de sociale rangorde krijgen toegekend en dat mannen en vrouwen apart worden ingedeeld. Deze voordelen dragen bij aan de brede en algemene toepassingsmogelijkheden van de schaal.

Noten

1. Onder 'hoofd huishouden' wordt verstaan die persoon die het woonverblijf huurt of in onderhuur heeft, of eigenaar is van het woonverblijf. Geldt dit voor meerdere personen dan wordt achtereenvolgens de man, en de oudste persoon tot hoofd van het huishouden bestempeld. Om praktische redenen wordt het soms aan de respondent overgelaten wie als hoofd van het huishouden wordt aangewezen. De 'hoofdkostwinner' is die persoon in het huishouden die het hoogste inkomen heeft.
2. Soms is het bij het uitvoeren van correspondentie-analyse om inhoudelijke redenen verstandig om bepaalde categorieën niet bij de bepaling van de inhoud van de factoren te betrekken. Dit is bijvoorbeeld het geval bij ontbrekende waarden, maar er kunnen ook andere redenen zijn om bepaalde categorieën niet in de bepaling van de factoren te betrekken. Omdat bij eerdere exploraties van het materiaal bleek dat bij analyses van de volledige populatie de factoren niet duidelijk te interpreteren waren hebben we een analyse uitgevoerd, waarbij de niet-werkende vrouwen in de bepaling van de betekenis van de factoren geen rol spelen. De schaalwaarden van deze categorieën zijn nadien bepaald door deze op de gevonden factor af te beelden. Daarbij wordt gebruikt gemaakt van de eigenschap van correspondentie-analyse dat de score van een categorie van een kolomvariabele het gewogen gemiddelde is van de scores van de rijvariabelen en omgekeerd (zie Israëls, 1987, p. 88-89).
3. De schaalwaarden die behoren bij de factoren kunnen op verschillende manieren worden gestandaardiseerd. Meestal wordt gestandaardiseerd op de eigenwaarde van de betreffende factor. Dit is bijvoorbeeld de standaardmethode van veel gebruikte programmatuur als HOMALS (Gifi, 1981) en CORAN (Bethlehem, 1988). Deze methode is echter minder geschikt om schaalwaarden die van verschillende factoren afkomstig zijn met elkaar te vergelijken, omdat deze op verschillende eigenwaardes zijn gestandaardiseerd. Daarom hebben we in de door ons

uitgevoerde analyses, waarin meerdere factoren met elkaar worden vergeleken, steeds gestandaardiseerd op dezelfde waarde: 1.

Literatuur

- Bakker B.F.M. (1988). Betekenis, operationalisering en meting van sociale afstand. Paper Nederlands Vlaamse Studiedagen voor sociologen en antropologen 1988, Antwerpen.
- Bakker, B.F.M. (1989). Gender, family and social class in the Netherlands. An analysis of the impact of women's own social position on their life-chances and life-style. In: W. Jansen, J. Dronkers & K. Verrips (eds.), *Different or similar? Continuities in Dutch research on social stratification and social mobility*. SISWO, Amsterdam p. 137-160.
- Bakker, B.F.M. & J.K. Jonker (1986). *Sociale groep; indeling en afleiding*. CBS-nota, Voorburg.
- Bechthofer, F. (1969). Occupations. In: M. Stacey (red.), *Comparability in social research*. Heinemann, Londen.
- Becker, J.W., R. Vink & J.J. Godschalk (1986). *De plaats van de arbeid 1985-1995*. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage.
- Bethlehem, J.G. (1988). *The program CORAN 2.0 for correspondence analysis*. CBS-nota 332-88-M3, Voorburg.
- CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek) (1984). *Beroepenclassificatie 1984*. CBS, Voorburg/Heerlen.
- CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek) (1987). *Arbeidskrachtentelling 1985*. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage.
- CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek) (1990). *Enquête beroepsbevolking 1989*. CBS, Voorburg/Heerlen.
- Erikson, R., J.H. Goldthorpe & L. Portocarero (1979). International class mobility in three western countries: England, France and Sweden. *British Journal of Sociology*, jrg. 30, p. 415-441.
- Ganzeboom, H. (1988). *Leefstijlen in Nederland. Een verkennende studie*. Cahier Sociaal en Cultureel Planbureau nr. 60. Samsom, Alphen aan den Rijn.
- Ganzeboom, H., P. de Graaf & M. Kalmijn (1987). De culturele en de economische dimensie van beroepsstatus. *Mens en Maatschappij*, jrg. 62, nr. 2, p. 153-175.
- Gifi, A. (1981). *Non-linear multivariate analysis*. Rijksuniversiteit Leiden, Leiden.
- Goldthorpe, J.H. (1983). Women and class analysis: in defence of the conventional view. *Sociology*, jrg. 17, nr. 4, p. 465-488.
- Graaf, P.M. de & W.C. Ultee (1990). *Arbeidsmarktmobiliteit en partnereffecten. Een analyse van arbeidsgeschiedenissen van gehuwden en hun partner in Nederland 1980-1986*. Paper congres Vrouwen/Mannen, Sociaal-Wetenschappelijke studiedagen 1990, Amsterdam.
- Heijden, P.G.M. van der, A. de Falguerolles & J. de Leeuw (1989). A combined approach to contingency table analysis using correspondence analysis and log-linear analysis. *Applied Statistics*, jrg. 38, nr. 2, p. 249-292.
- Israëls, A.Z. (1987). *Eigenvalue techniques for qualitative data*. Dissertatie Rijksuniversiteit Leiden, Leiden.
- Klaassen, I (1987). *De leefsituatie van de Nederlandse bevolking 1986. Kerncijfers*. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage.
- Klaassen, I. & R. Luijkx (1987). De ontwikkeling van sociaal-economische indices voor Nederland in de jaren 60 en 80. *Sociale Wetenschappen*, jrg. 30, nr. 3, p. 207-221.
- Prandy, K. (1986). Similarities of life-style and the occupations of women, In: R. Crompton en M. Mann (eds.), *Gender and stratification*. Polity Press, Cambridge.

- an- SCP (Sociaal Cultureel Planbureau) (1986). *Sociaal en Cultureel Rapport 1986*. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage.
- SCP (Sociaal Cultureel Planbureau) (1988). *Sociaal en Cultureel Rapport 1988*. Samsom, Alphen aan den Rijn.
- Sixma, H. & W. Ultee (1983a). Een beroepsprestigeschaal voor Nederland in de jaren tachtig. *Mens en Maatschappij*, jrg. 58, nr 4, p. 360-382.
- Thijssen, L.J.M. (1986). Sociale stratificatie onder ouderen. *Sociaal-Cultureel Kwartaalbericht*, jrg. 8, nr. 2, p. 10-26.
- United Nations (1987). *Recommendations for the 1990 censuses of population and housing in the ECE region*. New York: United Nations Publications.
- Weber, M. (1921). *Economy and society. An outline of interpretive sociology*. University of California Press, 1978, Berkeley.

Tabel 4. *Sociale afstandschaal voor sociale status van werkende en niet-werkende mannen en vrouwen.*

<i>met werkkring in loondienst</i>	<i>CBS-beroepencode*</i>	<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>
001 wegwerker, sjouwer, reinigings- dienstarbeider	732, 972, 991, 992	-1.15	-1.14
002 pakhuis knecht, inpakker, lader, lossen	971, 986	-0.81	-1.03
003 postbesteller	370	-0.64	-0.20
004 bezorger, straat-, marktverkoper	482, 490	-1.05	-1.05
005 werkster, wasserijpersoneel	552, 560	-1.24	-1.24
006 bewaker, conciërge	551, 581, 589, X31	-0.62	-0.99
007 land-, tuinbouw arbeider	621-624, 629, 632, 641, 649	-0.74	-0.53
008 controleur produkten	849, 859, 944	-0.52	-1.02
009 prod. arbeider glas- en aardewerk- industrie	711-713, 820, 891, 892, 893, 894, 899	-0.80	-1.07
010 prod. arbeider metaalindustrie	722-724, 726-729, 831-841, 846, 872-874, 879	-0.74	-0.85
011 prod. arbeider houtindustrie	812, 818, 819, 942	-1.10	-1.34
012 prod. arbeider papier- en papier- warenindustrie	731, 733, 734, 910	-0.92	-1.16
013 prod. arbeider chemische en rubber- industrie	741-743, 749, 901, 902	-1.02	-0.76
014 prod. arbeider textiel- en leder- warenindustrie	751-760, 794-803, 949	-0.82	-1.13
015 elektro(tech)nisch monteur	851-853, 856, 857, 860	-0.30	-1.04
016 prod. arbeider grafische industrie	921-927, 929	-0.47	-0.25
017 bouwvakarbeider	939, 943, 951-957, 959	-0.81	-0.94
018 kraan- en grondmachinist, motor- drijver	961, 973, 974, 979	-0.84	0.01
019 auto-, machine-onderhoudsmonteur	843, 844, 845, 871	-0.58	-0.52
020 elektriciën	854, 855	-0.26	0.43
021 schilder, onderhoudstimmerman	931, 958	-0.82	—
022 slager, bakker	771-777, 779, 781-783	-0.74	-0.88
023 chauffeur, treinbestuurder	360, 981-985, 989	-0.79	-0.94
024 receptionist	394, 591	0.28	0.25

<i>met werkring in loondienst</i>	<i>CBS-beroepencode*</i>	<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>
025 zieken-, zwakzinnigenverzorgster	072	0.68	0.18
026 administratief employé neg.	322, 341, 342, 380, 391, 393	0.05	0.17
027 winkelbediende, verkoper	481	-0.11	-0.61
028 gezins-, bejaardenverzorgster	541, 542, 570, 592	-0.38	-0.59
029 kok en kokshulp	531	-0.31	-0.83
030 kelner, serveerster	532	-0.69	-1.12
031 portier	599, 993, 998	-0.83	-0.91
032 directeur, bedrijfsleider agrarisch bedrijf	601, 602, 609, 611-613, 631, 680	0.28	-1.27
033 programmeur	084, 085	0.67	1.16
034 middelb. werktuigbouwkundige, elektrotechnicus	034-037, 039	0.49	1.71
035 middelbaar bouwkundige	033	0.07	0.83
036 technisch tekenaar	032	0.26	0.45
037 kleermaker, meubelmaker	791-793, 811	-0.65	-0.77
038 regulist chemie, pompmachinist	721, 725, 744, 745, 969	-0.47	-1.37
039 instrumentmaker	842	-0.32	-0.60
040 werkmeester	701, 702	-0.40	-0.82
041 expeditiechef, opzichter vervoers-diensten	351, 359	-0.51	0.88
042 apothekers-, technisch ziekenhuis-assistente	064, 068, 075, 077, 079	0.76	1.40
043 dokters-, tandartsassistent	593	1.78	1.85
044 verpleegkundige	071, 074	0.95	0.98
045 secretaresse, typiste, bankemployé	321, 339, 392, 395	0.21	0.46
046 handelsvertegenwoordiger (excl. technisch)	422, 452, 462, 472	0.19	0.15
047 bedrijfsleider horeca	502, 513, 514, 518, 519	-0.52	-0.89
048 hoofd huishouding hotel, ziekenhuis e.d.	520	0.21	-0.16
049 reclameontwerper, etaleur, fotograaf	162, 163, 175, 880, 941	0.31	0.50
050 politiemann, beroepsmilitair	582, X21	0.12	0.27
051 onderwijzer, kleuteronderwijzeres	133, 134, 135	1.91	1.87
052 analist, laborant	014, 054	0.65	1.28
053 systeemanalist, computerdeskundige	081-083	1.19	1.07
054 verkeers-, milieutechnicus	029	1.46	4.14
055 bedrijfskundige, techn. werkvoor-bereider	028	0.40	2.72
056 vlieger, zee-officier, schipper	041-043	0.38	-1.14
057 fysio-, arbeidstherapeut	069, 073, 076	1.53	2.11
058 boekhouder, caissière	331	0.19	-0.12
059 bedrijfsleider productie	214	0.47	0.58
060 verzekeringsagent, filiaalhouder winkel	352, 451, 471	0.19	-0.09
061 technisch vertegenwoordiger, taxateur	461, 473	0.61	2.98
062 bureauchef administratie	300	0.04	0.04
063 maatschappelijk en personeelswerker	193, 194	1.58	2.45
064 journalist, voorlichter	151, 159, 179	1.78	2.27

<i>met werkkring in loondienst</i>	<i>CBS-beroepencode*</i>	<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>
065 beeldend, uitvoerend kunstenaar	161, 171-174	2.00	2.66
066 sportinstructeur	180	0.29	0.48
067 docent voortgezet en hoger onderwijs	131, 132, 139	2.16	3.21
068 bedienaar eredienst	141, 149	2.64	3.34
069 schei-, landb.kundige, bioloog	011, 012, 013, 051-053	3.10	4.97
070 (werktuig)bouwkundige, technicus	021-027, 031	1.34	5.71
071 arts, apotheker	061, 063, 065, 067	4.02	6.37
072 econoom, accountant, marketing specialist	090, 110	1.81	2.05
073 jurist, uitvoerend hoofdamt.	121, 122, 129, 201, 202, 310	1.85	3.15
074 hoger leidinggevend personeel neg.	219	1.16	1.41
075 sociale wetenschapper	192	3.31	4.03
076 bibliothecaris, archivaris, documentalist	191, 195	1.71	2.64
077 wetenschappelijk medewerker zonder nadere diff.	199	3.03	3.91
 winkelier, bedrijfsleider niet agrarisch bedrijf			
078 geeft geen leiding	211-213, 401, 402, 411, 412, 421, 431-439, 441-446, 449, 501, 511, 512	0.24	0.04
079 geeft aan 1-9 personen leiding		0.18	0.62
080 geeft aan >9 personen leiding		0.80	0.21
081 enquêteur, administr. functies neg.	399	0.40	0.61
<i>met werkkring zelfstandig</i>	<i>CBS-beroepencode*</i>	<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>
082 chauffeur, schipper	041-043, 351, 359-370, 394, 482, 490, 591, 971, 981-989	-0.50	-1.15
083 drukker, timmerman, metselaar	711-713, 722-724, 726-734, 741-743, 749, 751-760, 794-803, 812-841, 846-853, 856-860, 872-879, 891-929, 939, 942-957, 959, 961, 973, 974, 979, 991, 992, 999	-0.43	0.28
084 bakker, automonteur, aannemer	771-783, 843-845, 854, 855, 871, 931, 958	-0.49	—
085 kapper, schoonheidsspecialiste	520-542, 552-570, 592	-0.42	0.27
086 land-, tuinbouwer	601-680	-0.25	-0.77
087 café-, barhouder	502, 513, 514, 518, 519	-1.12	-0.39
088 reclame-ontwerper, fotograaf	162, 163, 175, 880, 941	1.76	2.69
089 (fysio)therapeut, pedicure	064, 068, 069, 071-077, 079, 593	1.52	2.28
090 boekhouder, makelaar, verzekeringsagent	081-085, 214, 300, 321-342, 352, 380-393, 395, 399, 422, 451-481	1.19	1.40
091 docent, journalist, tolk	131-159, 179-199	0.83	1.42
092 beeldend, uitvoerend kunstenaar	161, 171-174	1.42	2.18

<i>met werkkring zelfstandig</i>	<i>CBS-beroepencode*</i>	<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>
093 architect, (werktuig)bouwkundige	011-039, 051-054, 701, 702, 721, 725, 744, 745, 791-793, 811, 842, 969	1.07	0.61
094 arts, apotheker	061, 063, 065, 067	3.54	5.60
095 econoom, accountant, advocaat	090-129, 201, 202, 219, 310	1.99	2.27
<i>winkelier, bedrijfshoofd niet agrarisch bedrijf</i>			
096 geeft geen leiding	} 211-213, 401, 402, 411, 412, 421, 431-439, 441-446, 449, 501, 511, 512	-0.59	-0.40
097 geeft aan 1-9 personen leiding		-0.61	-0.17
098 geeft aan >9 personen leiding		-0.33	-0.91
<i>zonder werkkring werkzoekend</i>		<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>
099 werkzoekend na verlies werkkring		-0.62	-0.02
100 werkzoekend voor eerste maal		0.56	0.45
101 scholier, student		1.68	2.55
102 werkzaam in eigen huishouden		0.69	0.06
103 arbeidsongeschikt		-0.93	-0.08
<i>zonder werkkring niet werkzoekend</i>		<i>mannen</i>	<i>vrouwen</i>
104 scholier, student		1.72	2.62
105 werkzaam in eigen huishouden		0.89	-0.29
106 arbeidsongeschikt		-1.03	-0.93

* De beroepencodes uit de beroepenclassificatie 1984 bevatten 4 cijfers. Door weglating van het laatste cijfer ontstaan de drie-cijferige beroepencodes, met uitzondering van de categorieën 1321-1329 die behoren bij de 3-cijferige beroepencode 131, en de categorieën 7021-7029 die behoren bij de 3-cijferige beroepencode 701 (CBS, 1984). Enkele niet opgesomde codes krijgen een onbekende SAS-score.